

Ծ Ի Ա Ծ Ա Ն

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆՔ, ՆՈՐԱԼՈՒՐՔ ԵՒ ԶՈՒԱՐՃԱԼԻՔ

ԱՍՈՐԻՈՅ ԵՐԿՐԻՆ ԶԱՐԻՐ.

Մինչդեռ արեւելք այն սոսկալի հալածանքն ու հարստահարութիւնները կլինէին քրիստոնէից դէմ, եւրոպայի գլխաւոր արեւմտեան տէրութիւնները, որ 1856-ին Փարիզու դաշնադրութեամբը պարտաւորուեցին Տաճկաստանի քրիստոնէից պաշտպան կենալ, — միայն մէկմէկու հետ Ասորւոց երկրին եւ Տաճկաստանի արեւելեան գաւառներուն մէջի անկարգութեանցը վերայ գրուածիւններ ընելով գոհ կլինէին: Սակայն երբոր հեռագրական թելը Ասորւոց երկրին մէջ պատահած կատաղութեանց եւ յափշտակութեանց ջուրը բոլոր եւրոպա տարածեց, Գաղղիացւոց դեսպանը իսկոյն Օսմանեան ինքնակալին ըսաւ որ Ասորւոց երկիրը շուտով զօրք յուղարկուի: Գաղղիան նաւատորմիդ մը յուղարկեց հոն՝ միայն օտար տէրութեանց հիւպատոսները պաշտպանելու համար, առանց ուզելու բարբարոսաց քրիստոնեաներուն ըրած հարստահարութեանցը արգելք լինել. այնուհետեւ Անգղիան ալ նոյնպէս բաւական զօրեղ նաւատորմիդ մը յուղարկեց նոյն նպատակով, այսինքն միայն հիւպատոսները պաշտպանելու համար: Եւ այսպէս այն երկու երեւելի տէրութիւնները, որ քրիստոնէից պաշտպանութիւնը յանձն առեր էին՝ երեսի վերայ թողուցին խեղճ քրիստոնեաները:

Ինչու որ քրիստոնէից անողորմ տանջանացն ու ջարդին, եւ Արաբացւոց կատաղի մղեցնութեան հանդէսը տեսնելու համար հանդիսատեսներ յուղարկեցին. որով ոչ թէ պաշտպան եղան քրիստոնէից, այլ ընդ հակառակն այն ահաւոր ողբերգութեան տեսարանին առջեւ անփոյթ ու անհոգ մնալով՝ մէկ կողմանէ խեղճ քրիստոնէից սիրտը դառնապէս կվշտացնէին, միւս կողմանէ ալ իրենց տմարդի ցրտութեամբը՝ կատաղի բարբարոսներուն սիրտ կուտային իրենց հարբստահարութիւնները յառաջ տանելու: Ինչ էր արդեօք այս երկու երեւելի տէրութեանց Ասորւոց երկրին քրիստոնէից ջարդին, անոնց խեղճալի վիճակին վրայ անհոգութեամբ նայելուն պատճառը: — Անհոգութեամբ նայելուն պատճառը կըսեմք, վասն զի Գաղղիացւոց եւ Անգղիացւոց Ասորւոց երկիրը հասած ժամանակը՝ դեռ կարելի էր կատաղի բարբարոսներուն գազանութեանն առաջը առնուլ. եթէ կարելի էր, հապա ինչո՞ւ համար այս երկու երեւելի տէրութիւնները աւելի մարդասիրական կերպով չլարուեցան այս բանիս մէջ: Արդեօք քաղաքական չճշին դիտաւորութիւններն էին պատճառը, թէ ա-

րեւելեան խնդիրը բացուելուն երկիւղը, որ թէ Գաղղիացւոց եւ թէ Անգղիացւոց ախորժելի չէ. կամ թէ անոնց Օսմանեան Դրան խոստմանը վրան ունեցած վստահութիւնը՝ որ իբր թէ Իսմայիլ Փաշային Պէրուտի կուսակալ ու Ֆուատ Փաշային Ասորեստանի կառավար դրուելուն պէս, Լիբանանու կողմի բոլոր անկարգութիւնները պիտի վերջանան: Կարծեմք թէ ամէն բանէ աւելի քաղաքական դիտաւորութիւններն ու արեւելեան խնդիրը բացուելուն երկիւղն էր որ արեւմտեան երեւելի տէրութեանց թող չտուին պաշտպան կենալ խեղճ քրիստոնէից. վասն զի չեմք կարծեր որ ձոն մըսէլ Լորտը՝ Իսմայիլ Փաշային, Ֆուատ Փաշային Ասորեստանի վրայ իշխան դրուած իմանալով՝ ճշմարտապէս եւ ուղիղ սրտով ըսած լինի թէ «Այժմ առանց եւրոպիոյ գործակցութեանն ալ Օսմանեան տէրութեան դրսի նախագաց մեզի անկարգութիւններն ու քրիստոնէից դէմ եղած հալածանքը կըընան վերցուիլ»: Այս տարուան խեղճ քրիստոնէից ջարդն ու հալածանքը՝ առաջին անգամ պատահած բանը չէ. կհաւատամք որ Ֆուատ Փաշային պէս խելացի ու քաղաքագէտ իշխաններ մէկ կամ երկու տարի կրնան Տիւրքիներուն կատաղութիւնը զսպել, ու քրիստոնէից խեղճութիւնները դադրեցնել. սակայն այս ալ կըսեմք որ քրիստոնէից վիճակը զգալի կերպով լաւցընել, քրիստոնէից ու մահմետականաց մէջ ամէն կողմանէ հաւասարութիւն մտցընելը, շատ դժուար ու անհաւատալի կերեւնայ մեզի: Այս այնպիսի յեղափոխութիւն մի է որ թէպէտ Օսմանեան մեծագոր ինքնակալին եւ շատ մեծամեծներուն փափաքածն ու իգործ դնելու աշխատածն է, բայց Օսմանեան զօրացն ու ո՞ր եւ իցէ փաշայի ձեռքէ այնպէս դիւրաւ չկրնար գալ՝ ինչպէս որ Անգղիացիք ու Գաղղիացիք կուզեն կարծել:

Այս վախճանին հասնելու համար անշուշտ արմատական փոփոխութիւններ հարկաւոր են Օսմանեան տէրութեան քաղաքական եւ մանաւանդ կրօնական կառավարութեանը մէջ, որ շատ դժուարին բան է: Վասն զի արեւելք միապետական իշխանութիւնը կարգացողներուն ազդեցութենէն դեռ բոլորովին ազատ չէ. կարգացողները իրենց կրօնամոլութեամբը միշտ աշխատեն են եւ կաշխատին գրգռել ժողովուրդը ընդդէմ քրիստոնէից, եւ արհամարհանք ու թշնամութիւն սերմանել անոնց սրտերուն մէջ:

(Նարայարուրիւն յառաջիկայս.)